

Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları

Caner KERİMOĞLU

3. Baskı

Prof Dr. Caner KERİMOĞLU

DİLBİLGİSİ VE DİLBİLİM YAZILARI

ISBN 978-605-241-014-1
DOI 10.14527/9786052410141

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Ocak 2020, Ankara

3. Baskı: Ekim 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Fatma'ya

Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU

1978 yılında İzmir Bornova'da doğdu. Lisans öncesi eğitimini İzmir'in çeşitli okullarında tamamladıktan sonra 1994 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kaydoldu. Bu bölümden 1998'de mezun oldu. Aynı yıl Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı'nda lisansüstü çalışmalarına başladı. 2001'de yüksek lisansını, 2006'da doktora'sını tamamladı. 2012'de doçent, 2018'de profesör olan Caner Kerimoğlu, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Kiplik İncelemeleri ve Türkçe (Dinozor Yay., 2011), *Genel Dilbilime Giriş* (Pegem Akademi Yay., 2014), *Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi* (Türk Dil Kurumu Yay., 2014), *Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi* (Pegem Akademi Yay., 2016.), *Kiplik ve Kip* (Pegem Akademi Yay., 2018), *Türk Dili ve Edebiyatı. Türkoloji Öğrencisi İçin Bir Kılavuz Denemesi* (Pegem Akademi Yay., 2020) başlıklı kitapların yazarı olan Kerimoğlu'nun çeşitli dergilerde yayımlanmış dilbilim ve Türkçe dilbilgisi ile ilgili makaleleri de bulunmaktadır.

ÖNSÖZ

Araştırmacıların kendi makale ve bildirimlerini bir araya getirmesi, dergilerde ve bildiri kitaplarında kalıp erişimi güçleşen çalışmalara okurların daha kolay ulaşması için önemlidir. Bu kitap da bu düşüncenin yönlendirmesiyle ortaya çıktı. Kitapta 2017 yılına kadar yayımladığım makale ve sunduğum bildirimler bulunuyor. Dilbilgisi yazımı ve öğretimi ile ilgili yazılar eserin büyük kısmını oluştururken dilbilim odaklı çalışmalar, edebî kişiliklerle ilgili incelemeler, tarihî ve günümüz Türk yazı dillerini ele alan yazılar da kitapta yer alıyor. Kitabın sonunda yazıların ilk yayımlanma bilgilerine ulaşmak mümkün.

Zaman içerisinde yeni okumalar bakış açılarını değiştirebiliyor. Kitabın yayımlanma aşamasında çalışmaları yeniden okurken “Keşke şunu şöyle yapsaymışım” dediğim yerler oldu. Ama bunlara müdahale etmedim. Kitap bir şekilde akademik gelişiminin aşamalarını da gösterebilir.

Bu esere dilin kökeni ile ilgili yayınları dahil etmedim. “Dilin Kökeni Arayışları” başlığını taşıyan ve şu ana kadar ilki yayımlanan yazı dizisinin tamamlanmış diğer bölümleri bu kitapta yok. Dilin kökeni ve evrimi ile ilgili yayınlarımı ayrı bir çalışmada bir araya getirmek gibi bir düşüncem var ve bu konuyla ilgili bir dizi çalışmam önümüzdeki yıllarda yayımlanacak.

Son olarak bu kitabın ortaya çıkmasında yardımlarını gördüğüm Pegem Yayınlarının sahibi Servet Sarıkaya’ya ve titiz editörü Didem Kestek’e teşekkür ederim.

Caner Kerimoğlu

İzmir-2020

İÇİNDEKİLER

ORHUN ABİDELERİNDE 3. KİŞİ İYELİK EKİNDEN SONRA YÜKLEME HÂLİ EKİ KULLANILDI MI?	1
DEDE KORKUT HİKAYELERİNDE ZARF-FİLLİ BİRİMLER	11
TÜRKİYE TÜRKÇESİ GRAMERCİLİĞİNDE ÇOKLUK VE İSTEK KATEGORİLERİ	27
İNGİLİZCE YAZILMIŞ TÜRKÇE GRAMERLERİNDE TANIMLIK (ARTICLE) KAVRAMI.....	45
ÖZNE YÜKLEM UYUMU BAKIMINDAN FARKLI BİR CÜMLE TİPİ	57
TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ETTİRGENLİK.....	65
TÜRKİYE TÜRKÇESİ GRAMERİNİN YAZIMI VE ÖĞRETİMİNDE 3. KİŞİYLE İLGİLİ SORUNLAR ÜZERİNE (BİLDİRME VE İYELİK ÖRNEĞİ).....	75
TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ BİLGİ KİPLİĞİ İŞARETLEYİCİLERİ ÜZERİNE: KESİNLİK DIŞILIK	87
TAKISIZ AD TAMLAMASI TARTIŞMASI VE TÜR - ÖBEK İLİŞKİSİ	127
TÜRKİYE TÜRKÇESİ GRAMERİNDEKİ DÜZENSİZLİKLER VE EŞ ZAMANLI GRAMER YAZIMI.....	147
TÜRKÇEDE CİNSİYET GÖRÜNÜMLERİ VE ÇAĞRIŞIMSAL CİNSİYET	167
SÖZCÜK ÖBEĞİ OLARAK CÜMLE VE BİR ÖBEK ÖNERİSİ	203
ZARF KATEGORİSİ ÜZERİNE	209

TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE SÖZ DİZİMİ İLE İLGİLİ KABULLER ÜZERİNE I (KELİME GRUPLARI).....	229
TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE SÖZ DİZİMİ İLE İLGİLİ KABULLER ÜZERİNE II (CÜMLE ÖGELERİ).....	249
TÜRKÇE DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE YAPI BAKIMINDAN CÜMLE SINIFLANDIRMALARI	267
DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE ÜNİVERSİTENİN YERİ ÜZERİNE.....	281
TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE TATAR TÜRKÇESİ ARASINDAKİ SÖZ DİZİMİ FARKLILIKLARI ÜZERİNE	293
TATAR BİLMECELERİNDEKİ ARAPÇA, FARŞÇA VE RUSÇA ALINTILAR ÜZERİNE	317
HÜSEYİN CAHİT YALÇIN (1875-1957)'İN DİL İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ.....	353
HAKAN GÜNDAY ROMANLARINDA AFORİZMALAR.....	369
HASAN-ÂLİ YÜCEL'İN DİL VE EDEBİYATA BAKIŞI	387
KİTAPTA YER VERİLEN MAKALELERİN İLK YAYIM BİLGİLERİ	401

ORHUN ABİDELERİNDE 3. KİŞİ İYELİK EKİNDEN SONRA YÜKLEME HÂLİ EKİ KULLANILDI MI?

Türk dili araştırmacılarının dikkatini çeken noktalardan birisi tarihî metinlerde yükleme hâlinin kullanımınıdır. Bilindiği gibi yükleme hâli için tarihî metinlerde, özellikle Eski Türkçeye ait metinlerde, birden fazla şekil kullanılmıştır. Tek bir hâl için birden fazla şeklin kullanılması bugün dilcilerin açıklamakta zorluk çektiği bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan birisi ve belki de dilciler arasında en çok tartışılanı 3. kişi iyelik ekini alan bir ismin yükleme hâliyle kullanımınıdır.

Biz bu çalışmamızda Orhun Abidelerinde 3. kişi iyelik ekini alan isimlerin yükleme hâli eki alıp almadığı üzerinde duracağız. Ancak daha önce bu konuyla ilgili olarak üzerinde tartışılan görüşlere değineceğiz.

3. kişi iyelik ekini alan isimlerin yükleme hâlindeki kullanımı konusunda birçok dilci görüş bildirmiştir. Bu görüşlerde iki nokta göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki 3. kişi iyelik ekinin yapısı, ikincisi ise yükleme hâlinin iyelikli isimlerde farklı bir ekle karşımıza çıkmasıdır. Özellikle 3. kişi iyelik ekinin yapısı tartışmaların odak noktasını oluşturmaktadır.

Bu konuyla ilgili görüşleri iki temel grupta topladık:

1. İyelik Eki (+sI, +I) + Yükleme Hâli Eki (+n)

Bilindiği gibi Eski Türkçede yükleme hâli çekimi üç farklı şekilde yapıyordu. +(I)G yalın hâldeki isimlerle, +n iyelik eki almış isimlerle, +nI eki de zamirlerle kullanılıyordu. Bunlardan +(I)G eki ünsüzünü kaybederek Batı Türkçesine geçmiş ve yardımcı ünlü durumundaki ses Batı Türkçesinin yükleme hâli eki olmuştur.¹ Zamirlerle kullanılan +nI eki ise Kuzey ve Doğu Türkçelerinin yükleme hâli eki olarak yaygınlaşmıştır.

1 Mustafa Canpolat bu açıklamayı doğru bulmaz. Çünkü Eski Türkçedeki -G sesi Batı Türkçesinde kaybolur fakat önündeki ünlüyü yuvarlaklaştırır. (kapıg > kapu vb) Ancak aynı durum yükleme hâli ekinde görülmez. Eski Anadolu Türkçesinde ekin sadece dar şekilleri vardır. Bu yüzden Batı Türkçesindeki yükleme hâli ekinin kaynağı farklı olmalıdır. Daha geniş bilgi için bkz : Mustafa Canpolat, "Eski Anadolu Türkçesindeki Belirtme Durumu (Accusativus) Ekinin Kökeni Üzerine", *Türkoloji Dergisi*, X. Cilt, Ankara, 1992, s. 9-13

İyelik (+sI, +I) + Yükleme (+n) kuruluşunu temel alan görüş Türk dili literatüründe gelenek hâline gelmiştir. Bu görüşü savunan araştırmacılar iyelik ekini +sI, +I kabul ederken Eski Türkçede iyelik ekli isimlerle kullanılan +n ünsüzünü de yükleme hâli eki sayarlar.²

Bu açıklamalara göre Orhun Abidelerinden aldığımız şu örnekleri inceleyelim³:

Türk begler Türk atın ıtı. (KT, D 7) “Türk beyleri Türk adını bıraktı.”

Ebin barkın bozdum. (BK, D 34) “Evini barkını bozdum”

Türk at + ı (3 kişi iyelik) + *n* (yükleme hâli eki)

Eb + i (iyelik eki) + *n* (yükleme hâli eki) ; *bark + ı* (iyelik eki) + *n* (yükleme hâli eki).

Bu görüşün daha sonra eleştirilecek noktalarından birisi 3. kişi iyelik ekini alan isimlerin yükleme eksiz bağlanmasını mümkün görmemesidir. M. Ergin bunu şu şekilde açıklar: “... *eskiden Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada iyelik şekillerinin akkuzatifi de eksiz olabilirdi: gözüm (açdum), yüzüñ (gördüm) misallerinde olduğu gibi. Yalnız 3. şahıs iyelik şekillerinin akkuzatifi eskiden de eksiz yapılmazdı.*”⁴

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, bu görüşü savunan araştırmacılara göre iyelik ekinden sonra görülen “n”, yükleme hâli eki olduğundan 3. kişi iyelik eki alan nesne durumundaki her isim yükleme ancak yükleme hâli ekini alarak bağlanabilir. Fakat bazı dilciler bu açıklamayı yeterli bulmaz ve farklı bir görüşü savunurlar.

2. İyelik Eki [(s)I(n)] + Eksiz Yükleme (0)

İkinci gruba dahil ettiğimiz araştırmacılar ise 3. kişi iyelik ekinin yapısını farklı bir şekilde düşünürler. Buna göre ilk gruptaki dilcilerin yükleme hâli eki kabul ettiği “n” ünsüzü ekin bünyesine dahil edilir. Ek +(s)I(n) şeklinde gösterilir ve bu eki alan ismin yükleme eksiz (0) bağlandığı kabul edilir.⁵

2 A. von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* (çev Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu yay., Ankara, 2000, s. 71; R.R. Arat, *Atebetül-Hakayık*, Türk Dil Kurumu yay., Ankara, 1992, s. 127.; M. Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak yay., İstanbul, 1993, s. 220-221; K. Grönbech, *Türkçenin Yapısı* (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu yay., Ankara, 1995, s. 124

3 Örnekler için M. Ergin’in eserini kullandık: M. Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi yay., İstanbul, 1999.

4 M. Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak yay., İstanbul, 1993, s. 221

5 T. Tekin, “Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine”, *Genel Dilbilim Dergisi*, 2.C., sayı 7-8, Ankara, 1983, s. 10-17; T. Tekin, “Türkçede Kaynaştırma Sesleri”, *XII. Dilbilim Kurultay Bildirileri*, İstanbul, 2000, s. 109-112; Ş. Tekin, “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı*, 2.C., Ankara, 1992, s. 90 ; O.N. Tuna, *Türk Dilbilgisi (Fonetik ,Morfoloji)*, Malatya, 1986, s. 21-23; G.